

Bokessay

De smukke leserinnenenes redelige og oppriktige venn

Pierre-Joseph Boudier-de Villemert:
Fruentimmerets Ven. København 1761.

Av Ole Marius Hylland

Høsten 1761 ble det publisert en bok i København under tittelen *Fruentimmerets Ven*. Bak den franske originalutgaven *L'ami des Femmes*¹, (1758) sto den litteraturhistorisk ganske usynlige advokaten Pierre-Joseph Boudier de Villemert. Denne relativt unnselige boken om kvinnelig dannelse skulle etter hvert få en mer internasjonal lezerskare enn Villemert kunne ha forestilt seg. Etter få år var boken oversatt til tysk, engelsk, spansk, italiensk, russisk, svensk og dansk. Boken burde fremdeles kunne fenge den kulturhistorisk interesserte leser, ikke bare i fascinasjon over arkaisk argumentasjon, men også fordi denne type litteratur kan bidra med gode tidsbilder. *Fruentimmerets Ven*, den første nordiske utgaven av Villemerts bok, sier noe om det klima den oppsto i.

Smiger og kritikk

Fruentimmerets Ven innledes med en tidstypisk lovprisning av kronprinsesse Sophia Magdalena, som får skriftet dedikert til seg i panegyriske ordelag. Oversetteren, Thomas Georg Münster, uttrykker et bestemt håp om at "ingen Fornøjelse er Deres Kongelige Høyhed saa sød, som den: at være et kraftigt Middel til Deres Kiøns Forbædring" (s. 6).² Ved å innskrive prinsessen som en form for høyere beskytter for boken, mener Münster dette vil "opmuntre vore Danske og Norske Fruentimmer til at

læse dette Skrift" (ibid.). Det er nødvendigvis ukjent i hvilken grad Sophia Magdalena kjente til de formelle plussordene og dedikasjonen, siden man som medlem av kongefamilien etter tradisjonen fikk en rekke utgivelser høylytt dedikert til seg. (Den engelske utgaven fra 1802 lovpriser for eksempel Caroline, princess of Wales.) Oversetter Münster bukker seg i den danske utgaven rituelt i støvet, er med den dypeste ærefrykt prinsessens underdanigste tjener, før han i fortalen henverder seg direkte til sin målgruppe – "de smukke Leserinner" (s. 9).

Originalutgaven har som undertittel "La Philosophie de Beau Sexe", og det er en slags "det smukke kjønns filosofi" som forfatteren bruker sine snaut 200 sider på å utlinje. I hovedtrekk er tankegangen skissert på langt færre sider, siden Villemert er lett henfallen til gjentagelsens kunst. En del av poengene som kvinnene bør legge seg på hjertet, hamres repetetivt inn i leserinnene.

Selv om beskrivelsene av kvinnen var universelle nok til at boken ble oversatt til en rekke språk, er det interessant at den danske oversetteren skriver en egen innledning for det dansk-norske publikummet. Slik introduserer Münster prosjektet for det motsatte kjønn:

Skulle jeg vel tvile paa, at Fruentimmerets Ven skulde blive ligesaavel imodtagen af vore Danske og Norske Fruentimmer, som af de Franske, Tyske og andre? Da Qvindekjønnnet i Almindelighed har et ømt Hierte, som er oplagt til det inderligste Venskab, formoder jeg og, at det smukke Kiøn hos

os ikke haver Afskye for deres redelige og opriktige Ven. En redelig Vens Egenskab er at afholde sig fra det nedrige Hyklerie, som uformærkt drager os ned i Ulyksaligheds Afgrund: og saaledes skulle De, mine smukke Læserinder, finde Fruentimmerets Ven. (s. 9f)

Vennskapet legges innyndende frem på et fat. Men hva er det som tilbys? Boken inneholder et ganske bestemt syn på hva kvinnen er og hva hun bør, en presentasjon av kvinnelighetens problem og av kvinnelighetens løsning på samme. Den veksler mellom malende beskrivelser av det beundringsverdige ved det smukke kjønn, og like malende beskrivelser av det klanderverdige ved det. Kvinnen smigres og kritiseres, men kritikken er stort sett smigeren overlegen. Det smigrende sukrer det kritiserende, som for å understreke at forfatteren og oversetteren med ham er på kvinnesiden. De er begge, tross alt, Fruentimmerets Ven.

Det er smigeren som innleder boken. Kvinnene utvikler seg for eksempel raskere, sier Villemert. Ved femten års alder er mange av dem allerede til stor underholdning i selskaper og vet å føre seg og te seg slik at selskapet blir en attraksjon rikere. De utpreger seg på denne måten ved sin skjønnhet, ved hvordan de behager øyet – mange av dem anstrenger seg også mye for å gjøre akkurat det. Men – og dette er et av hovedpunktene til forfatteren – dette er selvfølgelig ikke nok: "Fruentimmeret er bestemt til noget langt andet: det er skabt i en langt ædlere Hensigt end alene for at tjene til en forfængelig Beskuelse. Deres udvortes Yndigheder ere alene et Forvarsel, for andre mer indtagende Egenskaber" (s. 24). Her antydes to av bokens bærende ideer: Den ene er hvordan det ytre henger sammen med det indre. Den andre er hva

kvinnen egentlig er skapt til – slik det var ment, det som er det opprinnelig planlagte og dermed naturlige er en rød rettesnor gjennom *Fruentimmerets Ven*.

I det ytres samsvar med det indre ligger det et potensielt problem – synlig der dette samsvaret *ikke* finnes, der det legges større vekt på det ytre enn det indre. Dette er et av kvinnekjønnets mest utbredte og skadelige feilgrep. De setter ikke bare svært mye inn på å behage øyet, mange kvinners liv dreier seg også rundt dette sentrum av utvendighet. De pleier sin skjønnhet og vet også å benytte den. Slik drar denne kvinnelige lasten også menn ned i det lastefulle – menn som faller for skjønnhetene og blir villige slaver av dem. Menn som på denne måten ligger under for kvinnene fortjener minst like mye kritikk som kvinnene de ligger under for – de er med på å utjevne ulikhetene mellom kjønnene, de ulikhetene som er der fordi de er skapt slik. Kvinnes forfengelighet har potensial til å forrykke balansen mellom kjønnene, og dermed indirekte true samfunnsordenen. I en engasjert passus argumenterer Villemert slik for dette poenget:

Fruentimmeret, bragt af os i en bestandig Adspredelse, hvortil de ingenlunde ere dannede, have derved faaet Smag paa Letsindighed, og deri anviist os, ja de have saaledes gjort Mandfolkene til Slaver af deres Griller, at de ere blevene indviklede tillige med dem i det samme Onde. Da nu den kielne Vellyst har gjort alle Ting, om man maa sige det, qvindagtige, er den naturlige Forskiel imellem begge disse Kiøn forsvunden, og det ene har ikke fundet hos det andet, uden en Skrøbelighed, som er beqvem til at forøge dets egen. Fruentimmerne ere blevene til et Slags levende Afgudinder, hvis minste

Gebærde deres Tilbedere have efterabet; man har været ødsel i at offere dem en uanstændig Virak, som de have vederlagt paa Dydens Bekostning: man har i deres Øyne fundet sin Himmel, og af deres Haand enten Liv eller Død. (s. 32)

Verken mer eller mindre. Man merker at selv om Villemert innledningsvis plasserer seg på kvinnenens side og med en direkte tiltaleform til dem, så er det gjennom boken like fullt en polarisering mellom "dem" og "oss". Når pronomen som "vi" og "oss" brukes, er det nettopp det mannlige fellesskapet det henvises til.

Kvinnen og dannelsen

Fra et dannelsesperspektiv fremmes det noen interessante synspunkter i bokens andre kapittel. Her fokuseres det på "de Viten-skaber, som skikke sig for Kvinnekjønnen". Forfatteren understreker gjentatte ganger at kvinnene er i besittelse av en rekke "vittigheter", mentale evner og ferdigheter. Kvinnenens problem består snarere i at de ikke tar hensyn til disse vittighetene. Kvinnene trenger derfor til en oppdragelse, slik at de kan gjenoppdage sine kjønns spesifikke evner og anlegg. Dannelsen og opplysningen av kvinnen viser seg imidlertid å ha et langt mer pragmatisk enn idealistisk siktemål for Villemert. Kanskje det viktigste ved en opplyst kvinne er at hun dermed blir langt mer interessant å omgå: "Jo mer de forbædre deres Forstand, jo større Anledning til Omgang gives der imellem dem og os, og des mere fordeelagtig og munter vil den blive" (s. 39). Mer interessante kvinner tiltrekker seg dessuten mer aktverdige menn, enn de for forfatteren foraktelige "fusentaster" som ellers svermer rundt kvinnekjønnen.

Det beskrives som innlysende at kvinnen trenger dannelsen. Et ganske annet spørsmål er ved hjelp av hvilke studier dette

skal foregå. Dette er på ingen måte uviktig – utdannelsen av kvinnen må ta tilstrekkelig hensyn til de særlige egenskapene ved hennes kjønn – det smukke og svake. Villemert svarer på spørsmålet,

med det smukke Kjøns Tilladelse, at blant alle de Videnskaber, hvorudi den menneskelige forstands forunderlige Virksomhed øver sig, ere der kun nogle, som passe sig paa dem. De maae for alting ikke befatte sig med dybsindige videnskaber og besværlige Under-søgninger, hvis nøje Eftergranskning kunde undertrykke deres Vittighed, og gjøre den Skarpsindighed sløv, hvorudi de overgaae os. (s. 40)

Studiet av det dypsindige kan komme til å ødelegge det iboende positive hos kvinnen. Den franske juristen trekker imidlertid frem to spesifikke fagområder som fruentimmeret med trygghet og utbytte kan studere: "Natur-Læren og Historien kunne allene forstrække Fruentimmeret med et behageligt slags Studering" (s. 42). Å beskue natur og historie kan danne kvinnen på den rette og beste måte. Spesielt virker forfatteren opptatt av det inntrykk som "den forundringsverdige Overensstemmelse, som lader sig see i alle Delene av den hele Verden" må gjøre på selv den måtelig oppmerksomme. *Historien* er her, som så ofte, lagt ut som den store læremester. Selv for kvinnene. "Dette er den store Bog, som ligger aaben for alle, og hvis Blade to smukke Øyne, uden at svækkes, kunne beskue, baade paa Landet og alle andre Steder. Derhen kan man ikke noksom opmuntre Fruentimmeret til at sende de Øjekast, som alt for ofte falde paa det, der er dem uanstændigt" (s. 42).

Etter en slik fransk lovprisning av kunnskap, trer interessant nok den danske

oversetteren frem i teksten for å presisere. Den kunnskapen som Villemert anbefaler for kvinnen, og som oversetter Münster skal anbefale videre til de *dansk-norske* kvinnene, blir tydeligvis litt i overkant sekulær og dennesidig. Etter kapittelet om de for kvinnen egnede vitenskaper følger en omfattende fotnote fra Münster, hvor han ser seg nødt til å erklære seg uenig med franskmannen i spørsmålet om hva kvinnen bør tilegne seg. Viktigere enn både historie og naturlære er den vitenskap som lærer det fornuftige menneske å unngå lastene, følge dydene, ha kunnskap om og oppfylle sine plikter mot Skaperen. Man kan være belest i historie og ha grundig kunnskap om naturen, sier Münster, men like fullt være udydig og dermed ulykksalig (s. 51). Og dannelse blir meningsløs der lykkusaligheten mangler. Derfor er det at den danske oversetter anbefaler tilleggsvitenskapen *sedelære* for kvinnene, der det langt mer konkret tas for seg nettopp dyder, laster og salighet, samt den tette sammenhengen mellom disse størrelsene. Studiet av sedelæren er svært positiv i sine konsekvenser:

Ingen Fornøjelse er saa sød og reen, som den at opfylde sine Pligter. De, som ret føre sig denne Videnskab til Nytte, have ikke nødig at søge hen til Lægen, for at helbredes for Tungsindighed og Traurighed; thi dersom denne Videnskab blev flittigere udøvet, skulde der maaskee findes færre Miltsottige. (s. 54)

Sett bort fra Münsters fotnote blir ikke religion eller kirke nevnt med ett eneste ord. Det klimaet som den dansk-norske utgaven av boken skulle presenteres innenfor var åpenbart ikke fullt så rasjonalistisk orientert som bokens opphavsklima, slik oversetteren vurderte det.³

Kvinnens laster og dyder

Målt i omtale har kvinnen åpenbart flere laster enn dyder. Atskillige sider vies til harmdirrende beskrivelser av de laster kvinnen ligger under for og hvordan disse arter seg i praksis. Kort oppsummert dreier det seg om følgende synderegister: latskap, ustabilitet, forlystelsessyke, forfengelighet, overfladiskhet, overdådighet og sløseri. Det er altså et omfattende lerret av laster forfatteren skal bleke. Vi skal se litt på de mest interessante av dem.

I kapittelet om "Kvinnekjønnets Haandteringer" får leseren vite mer om hvordan kvinnene har en tendens til å sky arbeidet og elske tidsfordrivet. Her får vi også en første og for boken uvanlig innrømmelse av at det kanskje ikke er alle kvinner som berøres av kritikken. Villemert påpeker at kvinnene fra de ringere stender riktignok arbeider mer, men de faller åpenbart utenfor både interessefelt og målgruppe. Villemert er ute etter de fornemme fruentimmer og like mye de som ønsker å være blant dem. En kvinne av den fine smak inndeler sin hverdag på følgende vis, og hun får stå som symbol på det kvinnelige forfallet:

De ... staae meget silde op om Morgen, henbringe den øvrige Tid af Formiddagen ved et Natbord, eller ofte tage imod Besøgelser i deres mere, end artige Natklæder. Efter Middag søge de igien hen til Natbordet for Skuespillets, eller Spaseregangens Skyld: derfra gaaer man for at falde i Øyne ved et Aftens-Maaltid, hvorfra man kommer hiem igien meget silde, og gaaer til Sengs for at begynde igien den følgende Dag paa en ligesaa nyttig Levemaade. (s. 57)

Det som kan beskrive mye av kritikken for-

fatteren fører til torgs, er at den er grundig anti-dekadent. Det som med et ord beskriver den levemåten og livsstilen som er Villemerts hovedfiende, er *dekadanse*. De foraktelige fruentimmer som får stå som eksempler på forfallet, er overraffinerte, overforfinede, overfladiske, nytelsessyke og kunstlede. Med ett ord er de *unaturlige*. I dansk oversettelse beskrives de som "Spradebasinner". Og disse spradebasinner viser sin ustabilitet og dybdeløshet på følgende måte – sitatet sier for øvrig mye om det kulturelle landskapet det er skrevet i:

Forestillingerne, som hvert Øjeblik afvexles hos dem, holde dem bestandig i Bevægelse: snart ere de daarligen forelskede i et nyt Smykke, snart er en Skiøde-Hund, eller en Papegøje deres eneste Fornøjelse; og endelig blive de med ligesaa god Grund indtagne i en stor Porcelains-Abekat. (s. 63)

Kritikken av kvinnelig dekadense angår kvinnekjønnets forhold til to fenomener: tid og pynt. Tiden blir behandlet gjennom forlystelse og fritid, pynt gjennom sminke, smykker, klær, parykker, og alt det som kvinnen anvender for å tiltrekke seg oppmerksomhet. Kvinnen har ifølge Villemert en utpreget hang til forlystelser og gjerne for deres egen skyld, i stedet for at de kommer som en avveksling fra arbeidet. Hele poenget med forlystelser er nettopp *hvilen* mellom periodene med arbeid. I stedet, skriver Villemert, klager kvinnene over kjedsomheten og kappes om å kaste bort tiden. Forlystelsene som oppsøkes til dette formålet er av flere slag, og alle er ikke like kritikkverdige. På den gale siden finner man gemene skuespill, dårlige bøker, spradebassers sladder og ikke minst: "Deres Hierte finder nye Kilder til forlystelse i Elskov, hvortil de have en alt for hæftig

Tilbøjelighed" (s. 69). På den riktige siden finnes både litteratur og skuespill som ikke er fordervende og som høver seg bedre som forlystelser når disse skulle trenge. Villemert kommer også med en beskrivelse av hvordan en kvinne med *dannelse* fordriver sitt overskudd av tid. Den er interessant som en beskrivelse av et ideal:

Et av Naturen vel begavet Fruentimmer, skal Istedenfor at lege med en Hund, eller en Fugl, udfinde paa sit Claveer til sin Forlystelse Velklangens Forhold, og dermed forene sin dertil svarende Stemme, efter de Regler, som Smagen og hendes egne Indfald foreskrive: og hun vil derfra begive sig hen til at læse fornøjelige og nyttige Skrifter. De foragtelige Elskovs Historier, som ikke duer til andet, end at smigre Læserens fordærvede Smag, skal ikke være hendes Liv-Bøger. Hun skal finde endog blant sit eget Kiøn mer ærværdige Forfatterinder. (s. 73)

Ved siden av hangen til forlystelse hos kvinnen finner man hennes dragning mot overdådighet og prydelse – et problem Villemert bruker mye plass på å kritisere. Overdådigheten blir beskrevet som kvinnekjønnets avgud, en avgud som har fått mer enn en kvinne til å "skeje ud af Ærens vei, for at anskaffe sig saadant glimrende Fias" (s. 85). Og bak all pyntesyke og fjas ligger først og fremst at kvinner elsker å tiltrekke seg oppmerksomhet for sitt utseende. Villemert mener at dette også ligger bak mye av det kvinner foretar seg generelt, for eksempel som motivasjon for deres spaserturer. Som bevis på dette anfører han det empiriske faktum at hvis kvinnes håropsetterinner har gjort en slett jobb en dag, vil kvinnene holde seg inne og hjemme uansett hvor godt været måtte være.

Kort sagt, kvinnene er preget av for *mye* pynt. Det er for mye kjoletøy, edelstener, gull, fjær, blomster, sminke og skjønnhetsflekke. Bak alt dette befinner den egentlige kvinnen seg, og hennes naturlige yndighet forsvinner. Spesielt gjelder dette sminken og skjønnhetsflekke, som Villemert undrer seg over. Sminkingen ”skikker seg for det allervildeste Folkeslag”, (s. 99) og han spekulerer på om sminken ikke nettopp kan stamme fra disse. I utviklingens tegn bør man underforstått altså kvitte seg med den. Skjønnhetsflekke får også gjennomgå:

Man kunde ogsaa have at udsætte paa den Mængde Skjøn-Pletter, som ere alene til et Skildt for et frækt Væsen, uden det ringeste at forøge Yndighederne; men man begierer alene for nærværende Tid, at nogle, som ere saa umaadelig store, at de heller ligne Plastre, end Prydelser, maatte blive afskaffede. (s. 99)

Kvinnen, barnet og ekteskapet

Det siste av områdene som vies plass i *Fruentimmerets Ven*, er forholdet til barn og til ekteskap, hvor Villemert kommenterer de problemer han observerer i samfunnet rundt seg og kommer med beskrivelser av det ideelle forholdet mellom kvinne/barn og kvinne/mann. Den franske advokaten er også en rådgiver i kjærlighet. To av de avsluttende kapitlene er dedikert til problemer ved valg av livsledsager. Før han for alvor dukker ned i denne materien, velger han å understreke at kjærlighet i utgangspunktet er en positiv kraft:

Kierlighed er ikke en Last, uden i et fordærvet Hierte; den er en Ild, som foraarsager nyttige eller skadelige Dunster efter Væsenets Beskaffenhed,

som den har anstukket. Hos udydige Gemytter er den Grunden til Afvigelser, men i ædle Hierter er den uskyldig, og formaaer dem til at paatage sig de allerædelmodigste Bemøjsler (s. 116).

Det største problemet, slik Villemert ser det, er den allestedsnærværende tendensen til å velge feil mann, eller til å velge mann på feil grunnlag. De uverdige menn som ofte velges, er også de dårligste blant menn, hevder Villemert, og sier at disse er ”de mest innskrenkede Hierner af vort Kiøn, og Anledning til Latter blant os” (s. 120). Den kjærligheten man skal etterstrebe er den *fornuftige* kjærlighet, og ikke den lidenskapelige kjærlighet. Den kjærlighet som kun tiltaler sansene, er ikke varig.

En fornuftig kjærlighet kan ifølge Villemert sikres ved at det er foreldrene som peker ut ektefellen for kvinnen og at hennes hjerte ikke bør overgi seg før foreldrene tillater det. Også for ekteskap og oppdragelse er fornuften og naturen rettesnor. En potensiell ektefelle skal undersøkes nøye før ekteskap vurderes. Etter ekteskapsinngåelse bør imidlertid all undersøkelse opphøre, siden det da er tid for fornuftig toleranse overfor mulige feil og laster.

Når så det fornuftige ekteskap resulterer i barn, er det for Villemert en selvfølge at moren tar seg av sine egne avkom. Et helt kapittel vies et innlegg som kritiserer de mødre som ikke velger denne naturlige løsningen. I den periode boken ble publisert var det ikke uvanlig at barn av høyere stand ble satt bort til ammer over lengre tid, og det er særlig denne skikken Villemert vil til livs. Bortsetting av barn bør ifølge ham unngås, siden ammer, gjerne uaktsomme og uten medlidenhet, kan komme til å skade både barnets psyke og soma: ”... den nøjagtige Forening som er mellem Legeme

og Siel, burde endnu indjage dem en større Frygt for deres Børns Tilbøjeligheder og Gemyts-Art. ... Man har altid mærket, at Ammernes Sindelav og Egenskaber indplantedes i Børnene ved Melken” (s. 152). Ved å sette bort sine barn til amming og oppdragelse gir man altså fra seg det naturlige ansvaret for og innflytelsen på dannelsen av barna, både den fysiske og den åndelige.

Opplysningslitteratur for kvinner

Det særegent kvinnelige var et viktig tema for 1700-tallets opplysningsdiskurs, både i og utenfor Frankrike. David Williams beskriver det klima som de mange utgaver av *L'ami des Femmes* ble publisert i som ”a period of quite unprecedented political and philosophical debate in France around the woman question” (Williams 1980:38). Også i Norden sprang det frem en litteratur både om og for kvinnen, en litteratur som gjerne var moralsk i sitt vesen. Temaet i denne litteraturen var ofte kvinnelige skrøpeligheter. I 1700-tallets annen halvdel ble eksempelvis svenske kvinner presentert for tidsskriftene *Frustugo Bibliothek*, *Fruentimmers-Tidningar* og *Blad för Fruentimmer*. Den moderne kvinnens forfall var et populært tema for disse publikasjonene. Litteraturviteren Lisbeth Larsson beskriver deres rolle i etableringen av kvinnelighet som litterært tema slik:

Kvinden og kvindeligheden er stadigt genkommende emner: den privatiserede fortælletradition, der etableres med de moralske tidsskrifter Igjen og igjen tager man hendes problemer i det nye borgerlige samfund op. Gang på gang diskuterer man hendes feil og mangler og ønskverdige dyder (Larsson 1993:430).

Fruentimmerets Ven kan sees i lys av en slik moralsk litterær tradisjon. Boken diskuterer nettopp kvinnens feil, fremhever hennes dyder og beskriver sammenhengene mellom disse. De alvorligste og viktigste feil kvinnen har bunner i at hun ikke gir tilstrekkelig akt på de dyder hun er utstyrt med fra naturen. Kvinner som ikke er bluferdige, beskjedne og omsorgsfulle; kvinner som er ”spradebasinner” lider av denne typen feil og mangel på dydighet. Disse kvinners problemer peker på den største feilen av dem alle – det å være i konflikt med det naturlige, å være unaturlig. Alle de mangler som gjennomgås av forfatteren av *Fruentimmerets Ven* er feil som på et eller annet nivå bunner i unaturlighet, enten det gjelder unødvendige forlystelser, bortsending av barn til ammer eller sminke.

David Williams vurderer *L'ami des Femmes* i lys av en mer spesifikk fransk kontekst. Williams ser boken som et innlegg i fransk debatt om kvinnelighet, som en reaksjonær og anti-radikal stemme. Denne stemmen sto i klar opposisjon til et smalere elitepreget perspektiv. Williams beskriver Villemert som representant for ”a genre of vulgar, politically inhibiting moral writing that ran directly counter to the propaganda of the philosophes” (1980:39). Denne litteraturen, en form for annenrangs sakprosa som på ingen måte har tålt tidens tann, var svært populær og etter antall utgivelser og oversettelser å dømme, var eksempelvis Villemerts bok en stor suksess blant europeiske lesere. En bok som *L'ami des Femmes* fortjener også i dag et lesende øye, siden den kan representere den ikke-kanoniske litteraturen som var innflytelsesrik i sin egen tid.

Noter

1. Villemerts tittel spilte trolig på boken *L'ami des Hommes*, som ble publisert to år før *L'ami des*

Femmes. L'ami des Hommes var skrevet av økonomen, fysiokraten og markien Victor de Riqueti. Denne boken var en gjennomgang av landbruket som grunnlag for økonomisk utvikling, og hvordan dette preget befolkningsutviklingen. Villemert kommenterer denne boken i innledningen, og sier at sin bok verken er en etterlikning eller forandring av *L'ami des Hommes*. Villemerts bok handler langt mer om moral enn om økonomi.

2. Alle sidehenvisninger viser til den danske originalutgaven fra 1761.
3. Den engelske litteraturhistorikeren David Williams, en av de svært få som har studert Villemerts litterære produksjon nærmere, påpeker at religion ble tildelt et eget kapittel i en forstørret *femteutgave* i 1779. Alle tidligere utgaver hadde unngått denne tematikken (Williams 1980).

Litteratur

Boudier de Villemert, Pierre-Joseph 1761.
Fruentimmerets Ven. København.

Larsson, Lisbeth 1993. "Min kære søster og uforlignelige ven! Om 1700-tallets svenske presse og dens fruentimmer-tidsskrifter". I: Elisabeth Møller Jensen (red.) 1993. *Nordisk Kvindelitteraturhistorie*. København: Rosinante. S. 425-432.

Mai, Anne-Marie: "Den beklædte sandhed. 1700-tallets litterære iscenesættelse av kvinder". I: Elisabeth Møller Jensen (red.) 1993. *Nordisk Kvindelitteraturhistorie*. København: Rosinante. S. 350-356.

Williams, David 1980. "The Fate of French Feminism: Boudier de Villemert's *Ami des Femmes*". *Eighteenth-Century Studies*. 14:37-55.